

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Kánonjogi Posztgraduális Intézet

Tézisfüzet

A kegyúri intézmény kialakulása, virágzása és
megszűnése, különös tekintettel Kunszentmárton város
egyházi életére 1850-től 1950-ig

című PhD értekezéshez

Készítette: Janes Zoltán
Témavezető: Dr. Szuromi Sz. Anzelm

Budapest, 2013.

PhD dolgozatom címe, „A kegyúri intézmény kialakulása, virágzása és megszűnése, különös tekintettel Kunszentmárton város egyházi életére 1850-től 1950-ig” árulkodik arról, hogy az egyetemes egyházjognak egyik igen szép területét vizsgálva kívánom bemutatni egy Alföldi település, Kunszentmárton város egyházi életét. Csohány János véleményét osztom és alkalmazom azt a kánonjogi tudományos munkára is, amikor azt írja: „A történész feladata a múlt emlékeinek aprólékos részletmunkával való összegyűjtése és ezekből a régmúlt és a közelmúlt korok embere életének a lehető legtökéletesebb rekonstruálása. Mindezt azért teszi, hogy a történelmi igazságot leplezetlenül megismerje és teljességében feltárja. Soha nem szabad azonban elfeledni, hogy az csak rekonstrukció és nem közvetlen észlelet.”¹ Erre a rekonstrukcióra törekedtem munkám elkészítése során. Szerettem volna a levéltári anyagok alapos és pontos idézésével mintegy okmánytárát nyújtani a vizsgált kor eseményeinek, melyből megtudhatja az olvasó nem csupán a tényeket, hanem az azt megelőző tárgyalások egyes mozzanatait is, így az idézetek által kicsit jobban belelátva a sokszor nehéznek tűnő döntések meghozatalába.

A dolgozat elkészítésekor a következő célokat tűztem ki magam elé:

1. A kegyúri intézmény fogalmának bemutatását, melyből kiviláglik, hogy ki lehetett kegyúr, milyen jogai és kötelességei voltak, valamint hogyan lehetett megválni ettől az egyháztól nyert kegytől.

2. Törekedtem továbbá arra is, hogy bemutassam: Kunszentmárton város egyházi életében a kegyúri intézkedések hogyan befolyásolták az egyházi életet, különösen az egyházi személyek és alkalmazottak életét, akár a munkáltatói jogot vizsgálva, akár a javadalmazás kérdését bemutatva.

3. A kegyúri jogok egyik szép aktusa volt a plébánosválasztói jog. Az általam vizsgált egy évszázad alatt, a városban szolgálatot teljesítő plébánosok életének és munkálkodásának részletes bemutatásával a kegyúr intézkedéseinek hiteles keresztmetszetét kívántam adni.

4. Mind az 1917-es CIC, mind pedig a magyar történelemben az 1940-es évektől bekövetkező változások a kegyúri intézményre is hatással voltak, és később annak megszűnéséhez vezettek. Ennek a szomorú folyamatnak bemutatásával kívántam összegezni, hogy milyen nagy gondot jelentett akár az egyházközség, de ezen túlmutatóan az egész magyar egyház életében a kegyúri terhek átvállalása, akár az egyházi épületek, akár az egyházi alkalmazottak finanszírozásával kapcsolatban.

---

¹ CSOHÁNY J., *A történelmi kutatás és feldolgozás módszere*, Debrecen 1995. 8.

1. A kegyúri intézmény fogalmáról alapos magyarázatot találunk akár a lexikonokban, vagy a szakirodalom megannyi kötetében, de a leghitelesebb és legfontosabb definíciót maga az 1917-es Kódex írja le. Ezek szerint a kegyuraság az egyháztól eredő privilégium, melyet az egyház azok számára ad, akik a templomok, kápolnák, javadalmak alapítói, vagy azoknak jogutódai.² Így a kegyuraság megszerzésének egyetlen jogcíme az alapítás. Az alapítás és az adományozás mellett, az is feltétel, hogy az alapító katolikus legyen.³

Csak katolikusok szerezhetnek kegyúri jogot. Nem számított sem a koruk, sem a nemük. A hét éven aluli csecsemők helyett a gyámok gyakorolták a kegyúri jogot.

A kegyuraságot, mint olvastuk, testületek is elnyerhették. Nem voltak a kegyúri jogokból kizárva a kiközösítettek sem, csakhogy felmentésükig a tiszteleti jogokat nem élvezhették, de az építkezési kötelezettség alól nem nyertek felmentést. A kegyúri jogok nem illették meg a nem keresztényeket, az eretnekeket, és szakadókat. A kegyúri jogok osztályozásának egyik szempontja az, hogy kik kapják azt. Így lehet személyi vagy dologi kegyuraság (ius patronatus personale, ius patronatus reale).

A dologi kegyuraság valamely birtokhoz vagy hivatalhoz, ingatlanhoz kapcsolódik, úgyhogy ezeknek mindenkor birtokosa részesül a kegyuraságban, tehát elsősorban magát a dolgot illeti meg. A személyi kegyuraság az, amely elsősorban a személyhez kapcsolódik.

Az új Kódex a kegyúri jogokat lehetőleg meg akarta szüntetni egyrészt az által, hogy új, ilyen jogok keletkezését nem engedi meg, vagy éppen az által, hogy a meglévő ilyen jogokat is iparkodik a püspökök részére rezerválni, és így a lelki hatalom szabadsága mellett a kormányzati hatalom gyakorlásának szabadságát is megteremteni.

Hazánkban országosan rendkívül nehezen ment a Szentszék szándékának keresztülvitele, hiszen a kegyúri jog majd egy évezreden keresztül belevésődött a magyar jogi köztudatba.⁴

A patrónus adta a telket a templom és plébánia felépítéséhez, de a kétkezi munkát mindig a hívek biztosították.

A püspöki kar tagjai 1927-ben, később a partikularizmus hívének igazán nem nevezhető Serédi prímás maga is a Códex egyik kodifikálója a hazai és politikai viszonyok ismeretében maguk is sürgetik a Vatikánál a kegyúri jogok fenntartását, sőt bővítését. Magyarázatában megemlíti, hogy az új városi plébániák kegyuraságainak elvállalásánál nincs

---

² Can. 1448. Ius patronatus est summa privilegiorum, cum quibusdam oneribus, quae ex Ecclesiae concessione competunt fundatoribus catholicis ecclesiae, cappellae aut beneficii, vel etiam eis qui ab illis causam habent.

³ SZITÁS, J., *A városok kegyúri joga*, in: *A mai magyar város Budapest*, Budapest 1938. 736.

⁴ KISHÁZI, K. L., *A városi kegyuraság Szegeden 1917-1948*, Szeged 2001. 99.

szó új kegyuraságokról, hanem a régi kegyuraságnak saját területéről való intenzívebb gondoskodásáról, mely lényeges anyagi áldozattal jár.

Az anyagi terhek miatt maguk a városi kegyuraságok szívesen kitértek volna ez elől. A városi lelkipásztorok és hitoktatók ellátása a templomok és plébániák fenntartása, különösen pedig az új templom- és plébániaépítkezések olyan anyagi terhekkel jártak, melyek a városok kegyúri hozzájárulása nélkül meghaladni látszottak az egyház saját erőit. Arra ugyanis a hívek szegénysége miatt gondolni sem lehetett, hogy tisztán az ő áldozatkészségükből épüljenek fel az annyira szükséges új templomok.⁵A vitás kérdést a Congregatio Concilii 1929. július 23-i válaszában lezárja: „A meglévő kegyuraságoknál a türelem álláspontjára kell helyezkedni, az 1451. kánon által óhajtott kísérletek jobb időkre halasztása, s egyébként addig is a kegyuraságot szabályozó kánonok pontos betartása mellett.” Hogy pedig meginduljon a kegyuraság fölszámolása, a congregatio intenciója szerint az egyházi kegyurak járjanak elől a lemondásban, legyen jó példa, amit a laikusok kövessenek.”⁶

A kötelezettségek mellé azonban tiszteleti jogok (*iura honorifica*) is párosultak, melyek a kegyurat az általa támogatott egyháztól, mint jótevőnek kijáró jogok, megillették. Így a kegyurat megillette a papság részéről történő fogadtatás (*ius processionis*). A szertartások során az imádságokban nevüket megemlítették (*ius intercessionum*). Külön díszes helyük volt a templomban (*sedes in choro*). Megillette őket a többi hívőt megelőzve, a tömjénezés (*honor turis*). Szenteltvíz hintéskor először mindig a kegyúr következett (*aspersio aqua benedicta*). Áldozáskor először ő járulhatott a szentséghez (*honor panis benedicti et osculum pacis*). A patrónus nevét és családi címerét a templom falán jól látható helyen kifüggeszthette (*ius listrae*). Hazánkban ez különféle alakban mutatkozott meg. A templomok zárókövein, vagy más jól látható, alkalmas helyen tüntették fel a patrónus címerét.

Halálakor az egyház is gyászolt, így gyászlobogót helyezett ki a templomra, harangoztatott érte és szentmisét mutatott be. Régebben a gyász jeléül ilyenkor az oltárról mindent leszedtek (*luctus ecclesiasticus*). Joguk volt saját templomukban temetkezni.

Az általános szabály az, hogy a nagyobb javításokat, beruházásokat a patrónus, a kisebb karbantartásokat a plébános köteles fizetni. Bár ebben is sok helyen eltérést mutatott a gyakorlat. Sokszor megtörtént, hogy egy fal lefestését, vagy a legapróbb beszerzéseknek vagy javításoknak fedezetét a kegyúrtól kérték.

---

⁵ ERDŐ, P., *A magyarországi kegyuraság*, In: *Az élő Egyház joga*, Budapest 2006. 252.

⁶ CSIZMADIA, A., *Feudális jogintézmények továbbélése a Horthy-korszakban: A kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1960. 17-19.

Az egyházi épületek karbantartására kényszeríteni senkit sem lehetett, de annak elhanyagolása a kegyúri jogok elvesztését eredményezhette. Voltak azonban olyan kegyurak, akik kötelességeiket nem mindig teljesítették. Szembetűnő volt ez akár az egyházi személyek javadalmazásának elmaradásával, vagy a különféle javítások elnapolásával, de különösen észlelhető volt, amikor az egyházi épületek újjáépítésénél nem mutattak hajlandóságot a lepusztult fundusok felújítására.

A patronátusi kötelezettség által a plébániatemplomok, valamint a plébánia felépítése és fönntartása teljesen a kegyúr kötelezettsége, a kézi és ígás munkát azonban a plébánai híveknek kell teljesíteniük.

A kegyúri jogról csak úgy lehetett lemondani hazánkban, hogy ha keresett valakit maga helyett, akik a terhek viselését tovább folytatta. Ennek azonban feltétele volt a kegyúr cselekvőképessége, vagyis képesnek kellett lennie a lemondásra. Magától értetődő módon a cselekvőképesség hiánya nem tette lehetővé a jogcselekmények gyakorlását. Ha családi kegyuraságról volt szó, akkor csak a saját nevében mondhatott le, de a család többi tagjának joga megmaradt.

Megszűnt visszavonással, ilyenkor a Szentszék, leiratában az illető javadalmat megszüntette.

Megszűnt a kegyuraságra jogosított alany halálával, így az örökös kegyuraság örökösök hiányában, a családi kegyuraság pedig a jogosított család kihalásával.

Nem szűnt meg a kegyúri jog annak pusztja nem gyakorlása által. Mert ha a püspök világi kegyúr esetében 30, egyházi kegyúr esetében 40 éven át minden ellenmondás nélkül a javadalmat szabadon adományozta, még ebben az esetben is csak a kijelölési jogát veszítette el a kegyúr, míg ellenben a tiszteleti jogai egyébként továbbra sértetlenek maradtak, ugyanígy az építkezés kötelezettsége is.

Voltak végül még egyes vétségek, amik megszüntették a kegyúri jogokat. Úgy mint: az egyházi javadalmas megölése, megcsonkítása, súlyos tetteleges bántalmazása, felségsértés, eretnokség, a javadalomhoz tartozó vagyon jogtalan eltulajdonítása, a kegyúri jognak szentségáruló módon való áruba bocsátása.

2. A kunszentmártoni kegyuraság, jogait és kötelességeit nemcsak az egyházi személyekkel kapcsolatban gyakorolta, hanem fontosnak tartotta, hogy a területükön lévő szakrális épületeket is felújítsa, rendben tartsa. Az általam vizsgált évszázad alatt a kunszentmártoni Nagytemplom látványos gyarapodása, az oldalhajókkal való kibővítés, a toronymagasítás, a templom belső kialakítása, a temetői kápolnák felépítése mind a mai napig

a kegyuraság lelkiismeretes kötelességteljesítésének emlékét őrzi. A hívek számának növekedése szükségessé tette a templom bővítését. Ezzel együtt növekedett a vallásos buzgóság is, mely a kunszentmártoniakat két temetői kápolna felépítésére is indította. Ezeknek a beruházásoknak irányítása, vagy legalábbis felügyelete a kegyuraságot illette. A gyarapodó lelkipásztori munka szükségessé tette, hogy a plébániát több pap megfelelő és méltó lakásául kialakítsák. Ennek a beruházásnak finanszírozása, valamint annak folyamatos jó karban tartása a kegyúr kötelességei között szerepeltek, mint azt már fentebb láttuk.

Ez azonban nem merítette ki a patronus feladatainak sokszínűségét. Az egyházi ténykedéseknél segítő személyek kiválasztásáról és azok javadalmazásáról is gondoskodniuk kellett. A plébánosválasztói jogot a következő pontban mutatom be, de itt meg kell említeni, hogy a káplánok, kántorok, toronyőrök, harangozók, sekrestyések, „orgona-nyomó” és „templomtisztogató” személyek fizetését is ők folyósították.

Bemutatom a száz év alatt Kunszentmártonban szolgálatot teljesítő nagyszerű kántorok felvételét, és munkálkodásuknak főbb vonásait. S mivel a fizetések alakulása is állandó viták és nézeteltérések forrása volt, ezért felvonultatom a fizetéssel kapcsolatos intézkedések írásos emlékeit is. Ezen személyek kiválasztása is nagy körültekintéssel történt. A szakmai alkalmasságon túl az erkölcsi megbízhatóság is vizsgálat tárgya volt. A kántorok felvételét egy bizottság irányította, melynek segítségére volt az egyházmegyei előírások és a kántori rendtartásról szóló szabályzat gazdag gyűjteménye.

3. Dolgozatom talán legfontosabb részét a plébánosválasztói jog kialakulása és gyakorlása jelentette. A város előjárói a redemptio-t követően kiváltságként elnyerték az uralkodótól a szabad lelkészválasztás jogát. Közel két évszázadon keresztül gyakorlat volt, hogy az előírt szabályok szerint, maga a kegyuraság választotta meg a plébánost, akit később az egri érsek nevezett ki a plébánia élére. A megüresedett plébániára hazánkban a részleges jog szerint olyan papok pályázhattak, akik a zsinati vizsgákat jó eredménnyel letették.

Ahol a prezentálás és választás jogát még eltúrte az Egyház, ott a saját szabadságát igyekezett megóvni az által, hogy az általa megjelölt személyek közül választhatott. Hosszú idő alatt fejlődött ki az a gyakorlat, amikor a kegyúr nem a választás, hanem a bemutatás jogát kezdte el gyakorolni. Itt könnyen előadódhatott, mint a gyakorlatban ez meg is valósult, hogy a tömeg könnyen befolyásolható lett különféle ráhatások, korteskedések miatt, így előfordulhatott, hogy az Egyház érdekeivel szembefordultak.

Hazánkban a prezentálás módja a következő volt: a megürült plébániát az ordinárius a körlevélben meghirdeti, és záros határidőn belül a pályázatokat begyűjti. Ezután az alkalmas

jelöltek közül hármát kijelöl, a három nevet a választásra jogosult testületnek megküldi, akik választás útján – rendes esetben – az elsőt prezentálják az Ordináriusnak. A választáson csak a katolikusok szavazhatnak. Kunszentmártonban a város összes aktuális ügyeinek tárgyalásával együtt tartották a kegyúri ténykedéseket. A városi tanács, miután rendes napirendi pontjainak tárgyalása végére ért, átalakult egyházvédnökségi bizottsággá. A levéltárakban felkutatott tanácsi jegyzőkönyvek alapos vizsgálata azért volt nehéz, mert a községet érintő valamennyi határozat között húzódtak meg a témánkat érintő kegyúri intézkedések is. Nem voltak külön napon megtartva, vagy más kötetbe rendezve.

A plébános javadalmát egyrészt a földbirtokokból származó bevétel, valamint az évenként meghatározott összegű hozzájárulás, az ún. deputatum (fa, bor, gabona, jószág, stb) biztosította. Minden klerikus, szolgálata után a paphoz méltó megélhetés biztosításaként, javadalmazásban részesül. Ennek a javadalmazásnak nemcsak az a célja, hogy a pap mindennapi kiadásait fedezze, hanem alkalmat ad arra, hogy ami tisztos megélhetésük fedezése és kötelezettségeinek teljesítése után megmarad, azt ajánlatos az egyház javára és a segítő szeretet céljaira fordítani.⁷

Ennek az előírásnak forrása azonban az 1917-es Kódex 1473. kánonja, amely az egyházi javadalmak birtokosainak tisztos megélhetésén felüli javadalmi bevételéről kötelezően előírta, hogy azt a szegények javára, vagy más kegyes célra kell fordítani.⁸ Ebben is példamutatónak kellett és kell lennie ma is a papnak. Egy olyan intézménynek lett tagjává, mely a földi eszközöket és lehetőségeket helyes mértékben felhasználva az örök élet értékei felé mutat. Mindent az üdvösség eszközévé tesz. Így az anyagi javakat is. A lelkész személyét is felhasználja arra, hogy az ő példamutatásával, az önzetlen szeretet gyakorlásával tanúságot tegyen és megmutassa, hogy „az odaföntvalókat keressék”⁹ az emberek.

4. A dolgozat lezárása az 1950-es évek eseményeinek tárgyalásával ér véget. Ez azonban nemcsak a disszertáció befejezését, hanem egy szép, hosszú korszaknak, a kegyúri intézménynek megszűnését is jelentette.

A kegyúri jogok gyakorlása Kunszentmártonban már 1945-ben érezhetővé vált. Ennek első látványos pillanata a századokon át előszeretettel gyakorolt plébánosválasztói jog gyökeres megváltozása volt. A képviselőtestület egy-egy, az akkori ideológiának elkötelezett

---

⁷ CIC 282. kánon

⁸ „Etsi beneficiarius alia bona non beneficalia habeat, libere úti frui potest fructibus beneficalibus qui ad eius honestam sustentationem sint necessari; obligatione autem tenetur impendendi superfluos pro pauperibus aut piis causis” CIC (1917) 1473.

⁹ Mt 28,16-20

híve már javasolja, hogy a betöltési mozzanatnak alulról kell felfelé indulni, vagyis a képviselőtestület jelölje meg azt a legalkalmasabb egyént, akit azután az Érsek Úr erősítsen meg. Sejtették, hogy be fog következni az az idő, hogy az egyházat az államtól külön fogják választani.

Az 1940-es évek végén már jelentős volt a kommunista hatalom eszméinek terjedése az ország területén. Ez természetesen nem hagyta érintetlenül sem az egyházi birtokokat, sem pedig az egyházi ügyeket, így a plébánosválasztás esetét sem, amint a plébános megválasztásánál láttuk. Az egri érsek, figyelemmel a képviselőtestület határozatára, a pályázati hirdetés mellőzésével Dr. Kiss Péter prépostot kunszentmártoni plébánossá kinevezte.¹⁰

1959-ben történt nyugdíjazásáig végezte a plébánosi teendőket. Az 1950-es évek, a magyar történelemre nagy hatással levő időszak, kemény próbatétel elé állította a prépost-plébánost.

Érdeemes megvizsgálni, hogy mi jellemezte a kommunista egyházpolitikát.

Jellegzetessége a következő adminisztratív intézkedésekben és politikai manipulációkban mutatkoztak meg: 1. A radikális földreform, amely az egyházi nagybirtokokra is kiterjedt, megfosztotta az egyházi intézményrendszert hagyományos gazdasági alapjától. Később sor került a kisebb plébániai javadalmak elkobzására is. 2. A vallásellenes propaganda, 3., Országoként eltérő időpontban sor került a diplomáciai kapcsolat megszakítására a Vatikánnal. Ez azt is jelentette, hogy megszűnt a helyi egyházak és a Szentszék közvetlen kapcsolata. 4. Az egyházi egyesületek betiltása. Ezután az alkotmányban rögzített vallásszabadság csak az istentisztelet szűk területére, vagy még arra sem terjedt ki. 5. A hitoktatás felszámolása, 6. Az egyházi iskolák és szociális intézmények államosítása, 7. A „feleslegessé” vált szerzetesrendek betiltása, 8. Az egyházi élet teljes kontrolljának biztosítása végett létrehozták az egyházügyi hivatalt és a békepapi mozgalmat.¹¹

XII. Pius (1939-1958) pápa a kommunista egyházpolitikára határozott elutasítással válaszolt. 1949. július 1-én kelt a Szent Officiumnak az a határozata, amely kiközösítéssel fenyegette meg azokat a hívőket, akik „tudatosan és szabadon” belépnek a kommunista pártba, illetve egyházellenes írásokat publikálnak.

Az Egyházi Törvénykönyben már oly régóta áhított rendelkezés megvalósult. Fokozatosan, pontos dátumhoz nem köthet módon Kunszentmárton városában megszűnt a több évszázados múltra visszatekintő kegyuraság. Ennek felszámolásával a plébános, és

¹⁰ SzML, Tanácsi Jegyzőkönyvek, 1578/1945.

¹¹ GÁRDONYI, M., *Bevezetés a katolikus egyház történetébe*, Budapest 2006. 335-336.

annak képviselőtestülete nyakába hihetetlen teher került. A nehéz anyagi helyzetben lévő hívekre hárult az a teher, hogy az egyházközséget, annak többé-kevésbé zavartalan működését fenntartsák. A város a kegyúri terhek teljesítésében lazítani kezdett és minden törekvése arra irányult, hogy mielőbb megszüntesse kegyúri kötelességeit. A lelkiélet terén is voltak nehézségek. Az eddig virágzó Katolikus Kör épületét „legújabbán megszállta az EPOSZ és kiszorította onnan hitbuzgalmi egyesületeinket (Mária-kongregáció, Oltárgyesület, Jézus Szíve Szövetség, Rózsafüzértársulat, Szent Ferenc világi rendje).”

Dr. Kiss Péter prépost-plébános az 1940-es évek közepén már tájékoztatta az egeri érsekséget szomorú hangvételű levelében. Ennek egy mondata nagyon jól és hűen tükrözi a kegyuraság ténykedésének gyökeres átalakulását. Ezt írja az érseknek: „továbbra is ki vagyunk éheztetve...” Igencsak találó mondat volt ez. Az elkövetkező időszakot már ez jellemezte. Akadozott az egyháziak fizetése, a felújítások különféle okokból elmaradtak és noha egy határozattal nem lett megszüntetve, tehát a város életében konkrét naphoz nem köthető, a kegyúri intézmény, mégis lassan kikopott.

Noha az Egyházi Törvénykönyv régóta kérte a kegyuraság felszámolását, mint azt tudjuk magyar viszonylatban azonban eltúrte annak működését. Miközben az egyházközségi szervezkedés nem érinti a kegyúri jogot,¹² a politikai szemléletváltásnak köszönhetően mégis megszabadultak tőle ezzel az egyházi kegyvel felruházott személyek, vagy csoportok.

Ezután már az egyházközségi képviselőtestületnek, és egyházközségnek kellett mindazokat a feladatokat, jogokat és kötelességeket vállalni, melyet közel két és fél évszázadon keresztül az egyházvédnökség tett.

---

¹² Az 1934-ben Székesfehérváron tartott Egyházmegyei Zsinat határozatai, Székesfehérvár 1935. 359.§